

สาธารณรัฐนิยมพลเมืองกับการเป็นสากลพลเมือง* CIVIL REPUBLICANISM AND COSMOPOLITAN CITIZENSHIP

สุพัตรา สันติรุ่งโรจน์, ชาตรี สุขสบาย

Supattra Santirungroj, Chatree Suksabab

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

Corresponding Author E-mail: supattra.san@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา สาธารณรัฐนิยมพลเมืองกับการเป็นสากลพลเมือง โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ บทความ ตำรา ที่เกี่ยวเนื่องกับประเด็นความเป็นพลเมือง รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง และใช้แนวคิด ทฤษฎี มาวิเคราะห์ พบว่า แนวคิดสาธารณรัฐนิยมพลเมืองมักถูกนำมาใช้เป็นจุดตั้งต้นทางทฤษฎีในการวิพากษ์ข้อจำกัดของเสรีนิยมประชาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์ทางการเมือง และได้รับความนิยมน้อยกว่าเสรีนิยม เนื่องจากชัยชนะของเสรีนิยมประชาธิปไตย และการเมืองในระบบรัฐสภา แต่แนวคิดความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยมก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาทางการเมือง ตลอดจนเป็นการคานกันหรือถ่วงดุลรูปแบบแนวคิดต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพได้ สถานะของความเป็นพลเมืองในหลาย ๆ แนวคิดอาจเหมาะสมกับพลเมืองในสังคมหนึ่งหรือในบริบทของสังคมนั้น ๆ ที่แตกต่างกัน อาจกำหนดลักษณะของพลเมืองที่สังคมต้องการต่างกัน ทำให้ความน่าสนใจของความคิดแบบสาธารณรัฐนิยมอยู่ที่การมุ่งเน้นที่ว่า “พลเมือง” ต้องเน้นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ต้องเอาประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่มเป็นรองประโยชน์ส่วนรวม

คำสำคัญ: สาธารณรัฐนิยมพลเมือง; พลเมือง; สากลพลเมือง

* Received February 14, 2024; Revised March 20, 2024; Accepted March 27, 2024

Abstract

This academic article had the objective to study civic republicanism and cosmopolitan citizenship by collecting information from academic documents, articles, textbooks related to citizenship issues, including related electronic media, and using concepts and theories to analyze. It was found that the concept of civic republicanism is often used as a theoretical starting point in criticizing the limitations of liberal democracy as a political ideology and it is less popular than liberalism, because of the victory of liberal democracy and politics in the parliamentary system. But the concept of republican citizenship also played an important role in political development as well as counterbalancing or balancing various forms of thinking that providing to stable democratic governance. Many conceptions of citizenship status may be appropriate for citizens in a particular society or in the context of the different society and the different citizenship characteristics may be defined differently by society. It makes the attractiveness of republican thought focuses on the principle that “citizens” must focus on the common good. The interests of specific groups must be subordinated to the interests of the public.

Keywords: Civic Republicanism; Citizenship; Cosmopolitan Citizenship

บทนำ

กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวิทยาการ และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มีการแบ่งขั้วทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด ประเทศที่เข้มแข็งที่สุดจะเพิ่มพูนความมั่งคั่งร่ำรวยให้กับประเทศของตนเอง ส่วนประเทศที่อ่อนแอก็ยิ่งประสบกับการถูกเอารัดเอาเปรียบ ประเทศมหาอำนาจมีแนวโน้มของการขยายอิทธิพลและการเพิ่มบทบาทในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกมากขึ้น ส่งผลให้บรรยากาศความมั่นคงของโลกมีลักษณะผสมผสานกันทั้งความร่วมมือและความขัดแย้ง โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยผลประโยชน์ของแต่ละประเทศ สะท้อนถึงการเป็นพลเมืองในทุกประเทศและเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่หลากหลาย องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง

สหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งเป็นหน่วยงานในกำกับดูแลขององค์การสหประชาชาติ จึงพัฒนาแนวคิดพลเมืองโลกศึกษา (Global Citizenship Education: GCED) เพื่อให้พลเมืองโลกได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ร่วมกันสร้างสันติภาพลดปัญหาความขัดแย้ง และร่วมกันพัฒนาโลกอย่างยั่งยืน (UNESCO, 2024) และสนับสนุนให้ประชาชนทุกวัย กลายเป็นมนุษย์ที่มีคุณธรรมและให้ความเคารพ ได้รับความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่ปลูกฝังความอดทน สามารถปรับตัวเข้ากับโลกได้อย่างรวดเร็วในอนาคต และมีความรู้สึกร่วมกันในการเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลกเดียวกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุดในการรับรองสิทธิมนุษยชนและสันติภาพ แม้จะอยู่ท่ามกลางความท้าทายและภัยคุกคามที่ซับซ้อนที่สุดก็ตาม

ความเป็นพลเมือง (Citizenship) มีความสำคัญในทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งตามความหมายของความเป็นพลเมืองก็ยังไม่ชัดเจนเนื่องจากถูกใช้ในบริบทและเป้าหมายต่าง ๆ เพราะคำมีทั้งมิติค่านิยมส่วนตัวของบุคคล และมีมิติแบบกลุ่มชน รวมถึงมิติของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านมุมมองของมิตินั้น ๆ นิยามความเป็นพลเมืองนั้นได้มีความหมายที่หลากหลาย เช่น พลเมืองคือการรับรองสถานภาพทางกฎหมายแก่ปัจเจกบุคคลในฐานะสมาชิกของรัฐ โดยได้ขยายความว่ารัฐในบริบทที่มีความสัมพันธ์กับพลเมืองคือรัฐที่มีหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ระบบราชการซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ คอยทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง ความเป็นพลเมืองคือชุดของการปฏิบัติ (Set of Practices) ทางด้านกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งได้กำหนดบุคคลที่มีสิทธิได้รับสถานภาพของการเป็นสมาชิกของชุมชน (Turner, 1990) ความเป็นพลเมืองทำหน้าที่เป็นรากฐานสำคัญของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทางสังคมจะต้องสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นทางสังคมด้วย และไม่ให้เกิดการแบ่งแยกทางเพศ ชนชั้นทางสังคม และกลุ่มสถานะ สิ่งเหล่านี้ต้องจัดสรรและการบูรณาการอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมพลเมือง (Marshall, 1950) สิทธิในฐานะพลเมืองเชื่อมโยงกันและฝังอยู่กับแรงจูงใจของมีส่วนร่วม และก่อให้เกิดสิทธิทางการเมืองสังคม (Ahmad et al., 2012) และสิทธิพลเมืองที่นำไปสู่สิทธิในระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบ

จากประเด็นดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนสนใจแนวคิดเกี่ยวกับ เครื่องมือในการสร้างสรรค์และสนับสนุนให้เกิดความเป็นพลเมืองในทางการเมือง ภายใต้บริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันของแต่ละสังคม สถานะของความเป็นพลเมืองมีความแตกต่างกันอย่างไร และข้อถกเถียงประเด็นทางการเมืองที่ทำให้เกิดความเป็นพลเมืองได้ดีที่สุด ตลอดจนแนวคิด

สาธารณรัฐนิยมพลเมืองกับการเป็นสากลพลเมือง ซึ่งประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้มีความน่าสนใจ เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการต่อไป

แนวคิดความเป็นพลเมือง (The Concept of Citizenship)

ความเป็นพลเมืองย่อมมีการปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบุคคลอื่นบนโลกนี้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม และการเมือง การขยายตัวของเทคโนโลยีดิจิทัล การเดินทาง และการย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศ วิกฤตเศรษฐกิจ ความขัดแย้ง และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม แนวคิดความเป็นพลเมืองโลกมีพื้นฐานมาจากแนวคิดที่มีความเชื่อมโยง ไม่เฉพาะกับประเทศใดประเทศหนึ่ง รัฐใดรัฐหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่โลกของเราต่างพึ่งพาซึ่งกันและกันมากขึ้น ความสำคัญของความสามัคคีระดับนานาชาติ และการสร้างแรงบันดาลใจให้พลเมืองทุกวัยมีส่วนร่วมเชิงบวกต่อชุมชนท้องถิ่น และระดับโลกที่กว้างกว่า ทำให้เราสามารถมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับประเทศได้ด้วย ทำให้เกิดการเห็นคุณค่าของความแตกต่างในผู้คน และทำงานร่วมกับผู้อื่น และค้นพบวิธีแก้ปัญหาสำหรับความท้าทายที่ใหญ่เกินไปสำหรับประเทศใดประเทศหนึ่ง

แนวความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองมีความสำคัญมากแนวคิดหนึ่ง เป็นแนวความคิดทางการเมืองที่ทรงพลังในการศึกษารัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รวมถึงสังคมวิทยาการเมือง ซึ่งมีลักษณะที่สลับซับซ้อน เป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาความเป็นพลเมืองไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปจากการกล่าวถึงเรื่องของรัฐได้ เนื่องจากในยุคสมัยใหม่เรื่องของรัฐชาติ (Nation-State) (Procacci, 2004) ภายใต้แรงผลักดันของการฟื้นฟูประเทศในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และประสบการณ์ของการเกิดรัฐสวัสดิการขึ้นในอังกฤษ ทำให้แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีหลายระดับ ซึ่งมีทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลเรือน (Civil) การเมือง (Politic) และมิติทางสังคม (Social Dimensions) มีความสำคัญอย่างเท่าเทียมกัน (สุเทพ คำเมฆ และ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2564) สำหรับพลเมืองศึกษา (Citizenship Studies) กรอบทฤษฎีที่มักใช้ในการศึกษาอาจแบ่งแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองออกเป็นสองประเภทอย่างกว้าง (Delanty Gerard, 2002) ได้แก่ ความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยม (Republican Citizenship) และแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม (Liberal Citizenship) ดังนั้น การศึกษาความเป็นพลเมือง จึงแบ่งออกเป็น 2 แนวคิด ดังนี้

ความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐ (Civic Republicanism)

บรรดานักคิดที่เสนอความคิด “Civic Republicanism” หรือสาธารณรัฐนิยมที่เน้นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของพลเมือง ได้แนวคิดจากกรีกและโรมันโบราณ ต่อมาแนวคิดนี้ถูกกลบหายไปด้วยแนวคิดเสรีนิยมแบบปัจเจกชนนิยม ที่เน้นว่าการเมืองเป็นเรื่องของการแสวงหาอำนาจ และการแบ่งปันผลประโยชน์ ทำให้ผู้คนละเลยการเมืองในความหมายของการกระทำในสิ่งที่ประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการเมืองไม่ใช่มีแต่เฉพาะเรื่องการแข่งขันชิง และการแบ่งปันอำนาจและผลประโยชน์เท่านั้น หากแต่ยังมีเรื่องของอุดมการณ์ การสร้างคุณธรรม การมีคุณค่าเพื่อผู้อื่น และการมีจิตใจที่เสียสละเพื่อส่วนรวมอีกด้วย หัวใจของความคิดแบบ “สาธารณรัฐนิยม” นี้คือ การสร้างประชาชนให้เป็น “พลเมือง” โดยพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยมจะต้องมีคุณธรรมเพื่อส่วนรวม (พลอยใจ ปิ่นตบแต่ง, 2566) ซึ่งส่วนรวมนี้อาจหมายถึง ชุมชน หมู่บ้าน สังคมเมือง การปกครองส่วนท้องถิ่น ขึ้นไปจนถึงประเทศชาติโดยส่วนรวม แนวคิดความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยมนั้นเน้นภาวะความเป็นผู้กระทำทางการเมือง (Political Agency) กล่าวคือ เน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงโดยเฉพาะผ่านการใช้อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ

แนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม (Libertarianism)

ความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมนั้นอาจสืบสาวกลับไปได้ถึงประวัติศาสตร์ความทางการเมืองสมัยจักรวรรดิโรมัน เมื่อจักรวรรดิโรมันขยายตัวผ่านชัยชนะทางการทหารและผนวกเอาดินแดนต่าง ๆ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของตน อาณาจักรโรมันจึงได้สร้างระบบกฎหมายที่รับรองสิทธิพลเมืองโรมันซึ่งไม่จำเป็นต้องผูกติดกับเชื้อชาติและภูมิศาสตร์เพื่อรองรับความหลากหลายทางพื้นที่หลังวัฒนธรรมและการเมืองของพลเมืองโรมันพวกต่าง ๆ (Wieling, 1974) ความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมเน้นสถานะทางกฎหมาย (legal status) ของพลเมืองโดยเฉพาะการได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิโดยรัฐ ความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมจึงไม่ได้เรียกร้องคุณสมบัติทางคุณธรรมจากพลเมืองมากไปกว่าความเคารพต่อกฎหมาย พลเมืองแบบเสรีนิยมสามารถมีอัตลักษณ์ต่าง ๆ อันหลากหลายและความเป็นพลเมืองของรัฐหนึ่ง ๆ ก็เป็นเพียงหนึ่งในอัตลักษณ์เหล่านั้น ความเป็นพลเมืองจึงมีสิทธิเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล ซึ่งโดยส่วนใหญ่ให้ความสนใจเฉพาะกลุ่มของตนเอง แสดงให้เห็นว่า ปัจเจกชนสามารถหาประโยชน์โดยรัฐไม่เข้ามาแทรกแซง และมีสิทธิเข้าควบคุมรัฐและสถาบันต่าง ๆ โดยการแสดงถึงคุณลักษณะความเป็นพลเมือง ได้แก่ ความจงรักภักดีต่อชุมชนตามแนวทางประชาธิปไตย (Allegiance) มี

ความอดทนอดกลั้นเคารพต่อความคิดที่แตกต่างกัน (Tolerance) และเคารพสิทธิ (Respect for rights) สิ่งสำคัญความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม คือให้ความสนใจในด้านสิทธิของปัจเจกที่มีเสรีภาพและความเท่าเทียมอย่างไม่จำกัดภายใต้กฎหมาย

กล่าวโดยสรุป แนวคิดที่ใช้ศึกษาหรือสิ่งที่สนับสนุนให้เกิดความเป็นพลเมืองนั้น อาจมีหลายหลายอย่าง เช่น แนวคิดชุมชนนิยม รัฐธรรมนูญนิยม มโนทัศน์ว่าด้วยความเป็นสมัยใหม่ ความชอบธรรมทางการเมือง หลักนิติธรรม จริยธรรมและการมีส่วนร่วม เสรีนิยม ประชาธิปไตย หรือปัจเจกชนนิยม ที่เน้นว่าการเมืองเป็นเรื่องของการแสวงหาอำนาจ และการแบ่งปันผลประโยชน์ แต่แนวคิดที่ใช้ศึกษาความเป็นพลเมืองหลัก ๆ มี 2 แนวคิด คือ สาธารณรัฐนิยมที่มุ่งเน้นว่า “พลเมือง” หรือกลุ่มพลเมืองต้องเน้นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่มเป็นรอง และมักถูกนำมาใช้เป็นจุดตั้งต้นทางทฤษฎีในการวิพากษ์ข้อจำกัดของเสรีนิยมประชาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะปัญหาความเฉื่อยชาทางการเมือง เนื่องจากความห่างไกลระหว่างพลเมืองและกระบวนการนิติบัญญัติซึ่งเชื่อมโยงกันเฉพาะผ่านการเลือกตั้งเท่านั้น และแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม เน้นสถานะทางกฎหมายของพลเมือง โดยเฉพาะการได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิโดยรัฐ และได้รับการยอมรับเนื่องจากชัยชนะของเสรีนิยมประชาธิปไตยและการเมืองตัวแบบในระบบรัฐสภา จึงนำไปสู่แนวคิดการเป็นพลเมือง

แนวคิดการปลูกฝังทัศนคติของความเป็นพลเมือง

การเรียนรู้ วิธีการอ่านออกเขียนได้เป็นสิ่งสำคัญ สิ่งเหล่านี้คือเครื่องมือที่เปิดหน้าต่างสู่โลกกว้างของการศึกษาความเป็นพลเมืองโลก การปลูกฝังค่านิยมที่สะท้อนวิสัยทัศน์ของโลก เช่น การเคารพในความหลากหลาย ความเห็นอกเห็นใจ การเปิดใจกว้าง และความยุติธรรมสำหรับทุกคน การส่งเสริมการศึกษาเรื่องความเป็นพลเมืองโลก เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจโลกรอบตัว และทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อทุกคน ไม่ว่าพวกเขาจะมาจากไหนก็ตาม ความเข้าใจทางทฤษฎีต่อมโนทัศน์สำคัญอย่าง เผ่าพันธุ์ ชาติพันธุ์ ภาษา และศาสนา มีความเป็นมาแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท จนทำให้แนวคิดที่สัมพันธ์กับมโนทัศน์อย่างพหุวัฒนธรรมนิยม และหลังอาณานิคมนิยมเป็นตัวแทนที่เลือนลอยและต้องทำความเข้าใจในบริบทเฉพาะของแต่ละรัฐชาติ (Gunew, 2004) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มใหญ่และคนกลุ่มน้อย ตลอดจนมโนทัศน์ของเชื้อชาติและชาติพันธุ์ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และการเมือง เป็นส่วนขยายของสิทธิมนุษยชนสากล และความเป็นพลเมือง การให้สิทธิแก่ชนกลุ่มน้อยและกลุ่มใหญ่ในรัฐเป็นสิ่งจำเป็น

เพื่อให้ชนกลุ่มนั้นดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีโดยไม่ถูกคุกคามและกลืนกิน ถูกเบียดขับโดยรัฐ นั้นเป็นสิ่งสำคัญ ความคิดที่ว่าศักดิ์ศรีเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถมีได้เท่าเทียมกัน เป็นความคิด ที่พัฒนาขึ้นและได้รับการยอมรับในประเทศตะวันตกภายใต้บริบทเฉพาะ และแนวคิดเสรี นิยมว่าด้วยเรื่องการปลุกฝังทัศนคติของความเป็นพลเมืองสากลก็แตกต่างกัน วาท กรรมการปลุกฝังทัศนคติของความเป็นพลเมืองพื้นฐานมักมีปัญหายุ่งในตัวเนื่องจากมัก ล้มเหลวในทางปฏิบัติ สิ่งที่เกิดขึ้นจริงมักขัดกับหลักการที่วางไว้ อันเนื่องมาจากสังคมแต่ละ สังคมนั้นมีความแตกต่างกัน ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมืองและระบบการปกครองไม่ว่า จะเป็นระดับชุมชน เมือง ประเทศ ภูมิภาค หรือระดับโลก มีความแตกต่างที่แตกต่างกัน

แนวคิดและการปฏิบัติในการปลุกฝังทัศนคติของความเป็นพลเมืองนั้นมีความ หลากหลายและมีวิถีคิดทางการเมือง เชื้อชาติ วัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยหลายฝ่าย ไม่ว่าจะ เป็นภาครัฐ ภาคประชาสังคม สื่อ องค์กรระหว่างประเทศ ตลอดจนสมาชิกกลุ่ม ของสังคมมีส่วนในการตีความ และต่อรองความหมายของการเป็นพลเมือง การเติบโตของ ภาคประชาสังคมล้วนมีความมั่นคงและเปิดพื้นที่ให้มีการพูดคุยได้มีมากขึ้น ขณะเดียวกัน กระแสความเป็นสากลมีพลังมากขึ้นเป็นที่ยอมรับในวงกว้างในระดับโลก และเป็นที่มาของ มาตรฐานการปฏิบัติระดับสากล (Cosmopolitan Norm) ในรูปของกติกาและข้อตกลง ระหว่างประเทศที่รัฐต้องคำนึงถึงและปฏิบัติตาม ความเป็นพลเมือง (Citizen) เป็นวาท กรรมที่ได้รับความสนใจปรากฏในวรรณกรรมทางการเมืองแพร่หลายมากขึ้น ทั้ง นักวิชาการและนักปฏิบัติได้ให้ความสนใจ และให้ความสำคัญในการสร้างความเป็น พลเมือง และเป็นประเด็นที่น่าสนใจและมีความท้าทายในการสร้างประชาธิปไตยให้ เข้มแข็ง (Cornwall & Coelho, 2006) ต่างสนับสนุนความเป็นพลเมืองว่าเป็นเงื่อนไข สำคัญในการสร้างการเมืองให้มีความเป็นประชาธิปไตย การปกครองในระบอบ ประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ซึ่งจะ ประสบความสำเร็จได้หรือไม่นั้น ต้องสร้างความเป็นพลเมืองให้ประชาชนสามารถปกครอง ตนเองได้ การสร้างพลเมืองให้มีความเป็นพลเมืองในวิถีระบอบประชาธิปไตย มีหลัก พื้นฐานสำคัญอยู่ 3 ประการ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2558) ดังนี้

1. เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทุกคนเกิดมามีคุณค่าเท่ากันมีอาจล่วงละเมิดได้ การมีอิสรภาพและความเสมอภาค การยอมรับในเกียรติภูมิของแต่ละบุคคล โดยไม่คำนึงถึง สถานภาพทางสังคม ยอมรับความแตกต่างของทุกคน

2. เคารพสิทธิ เสรีภาพ และกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม โดยให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ การมีกฎกติกาที่วางอยู่บนความยุติธรรมและชอบธรรม มีหลักนิติรัฐในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพมิให้ถูกละเมิด

3. รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ โดยตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองต่อสังคม การดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาด้วยเหตุและผล

กล่าวโดยสรุป แนวคิดในการปลูกฝังทัศนคติของความเป็นพลเมืองนั้นอาจมีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากความแตกต่างทางมโนทัศน์สำคัญอย่าง เผ่าพันธุ์ ชาติพันธุ์ ภาษา และศาสนา รวมถึงระบบการปกครอง แต่การสร้างวิถีหรือแนวทางการเป็นพลเมืองมีเป้าหมายคือ การอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีโดยไม่ถูกคุกคามและกลืนกินถูกเบียดขับโดยรัฐเป็นสิ่งสำคัญ และการเป็นพลเมืองเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างการเมืองให้มีความเป็นประชาธิปไตย ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ มีพื้นที่ได้แสดงออกถึงสิทธิของพลเมืองเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง และได้แสดงออกถึงความ เป็นพลเมืองที่มีความผูกพันกับประเด็นสาธารณะของชุมชน สังคม และรัฐซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตของตนเอง

การเมืองเรื่องคุณธรรม

นิยามต่าง ๆ ของความเป็นพลเมือง หรือเรื่องของการเมือง มักยกเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรมทางการเมืองและรูปแบบการปกครองมากล่าวอ้างเพื่อจะแสดงถึงความ (ดี) ความชอบ (ธรรม) อยู่เสมอ ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” จอห์น ดิวอี้ ได้กล่าวว่า คุณธรรมคือหลักความประพฤติที่มีการฝึกอบรมให้เป็นพลเมืองดี โดยเน้นที่รายบุคคลให้ตระหนักถึงผลทางสังคมเพื่อดำรงรูปแบบของสังคมนั้น (Dewey, 1975) มรดกทางประวัติศาสตร์ของชนชาติใด ย่อมมีอิทธิพลต่อระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชนชาตินั้น ในทุกสังคมนั้นเมืองมีองค์ประกอบสำคัญอันเป็นตัวบ่งชี้ถึงแบบแผนของความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมทางการเมืองของผู้คนที่มีต่อระบบการเมือง หรือเรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมือง” ซึ่งถือได้ว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของระบบการเมืองการปกครองของประเทศนั้น ๆ (Faulks, 2000) วัฒนธรรมทางการเมืองได้นำไปสู่การพัฒนาแนวคิด เรื่องการมีความรู้สึกรับผิดชอบของพลเมือง (Sense of Civic Responsibility) ทำให้ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยมีความยั่งยืนและมีความเท่าเทียมกันเกิดขึ้นได้ (Heywood, 2007) ระบบการเมืองแบบใดแบบหนึ่งจะดำรงอยู่ได้ต้องมี

วัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองแบบนั้น แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง Gabriel A. Almond & Sidney Verba จำแนกลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรมทางการเมืองออกเป็นสามประเภท (ณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร, 2554) ได้แก่

1. วัฒนธรรมการเมืองดั้งเดิมจำกัดวงแคบ (Parochial Political Culture) เป็นลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในสังคมดั้งเดิม ที่ไม่รู้และไม่สนใจการเมือง ไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง ทำให้ประชาชนมีสำนึกทางการเมืองต่ำ ขาดการมีส่วนร่วมทางการเมือง
2. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (Subject Political Culture) ในสังคมที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองโดยทั่วไประดับหนึ่ง แต่ก็ไม่สนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยจะทำหน้าที่ให้ความเคารพเชื่อฟังและยอมรับอำนาจของรัฐบาล
3. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (Participant Political Culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนมีความสนใจทางการเมืองและตระหนักว่าการเมืองมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตในทุกด้าน จึงให้ความสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อระบอบประชาธิปไตยมากที่สุด แต่ Almond & Verba (1980) ได้เสนอรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสม หรือเรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” (The Civic Culture) อันเป็นการผสมผสานของตัวแบบวัฒนธรรมทางการเมืองทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อเป็นการคานกันหรือถ่วงดุลรูปแบบแนวคิดต่าง ๆ เพื่อที่จะเอื้ออำนวยต่อการปกครองประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพได้ ความคิดเรื่องการเมืองคือคุณธรรม (Virtue) หรือการเมืองคือ “กิจกรรมเพื่อส่วนรวม” มิใช่เป็นเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์หรือการแย่งชิงอำนาจ แล้วนำเอาอำนาจนั้นไปแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะตนหรือพรรคพวกเท่านั้น แต่การมีคุณธรรมเพื่อส่วนรวมเช่นนี้ได้ ต้องมีการปลูกฝังและอบรมบ่มเพาะเพื่อให้เกิดคุณธรรมแบบพลเมือง หรือการคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม (Civic Virtue) มากกว่าการคิดและการกระทำเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์เฉพาะของตนเองและพวกพ้องแต่เพียงอย่างเดียว

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาทางการเมืองที่ล้มเหลว เพราะขาดการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองอันเป็นพื้นฐานรองรับระบบการเมืองการปกครองที่ดำรงอยู่ ซึ่งก็คือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (Civic Culture) แต่ก็ไม่ละเลยรูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมืองในรูปแบบอื่น เพราะพลังทางจิตวิญญาณและคุณธรรมในรูปแบบต่าง ๆ จะถ่วงดุลแนวคิดกัน

ชุมชนนิยม

แนวคิดความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยม (Communitarian) การให้ความสำคัญกับชุมชนหรือค่านิยมของสังคมมากกว่าปัจเจกบุคคลหรือค่านิยมส่วนตัวของบุคคล ให้ความสำคัญในสิทธิกลุ่ม (Group Right) และสิทธิร่วม (Collective Right) ทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ สังคม (สุเทพ คำเมฆ และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2564) แนวคิดชุมชนหรือค่านิยมของสังคม เชื่อว่าประชาชนจะเอาแต่สิทธิและประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่มนั้น จะไปไม่รอด หากจะรอดได้นั้นต้องสร้างภาคสังคมภาคชุมชนมากกว่าบุคคลหรือค่านิยมส่วนตัวของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรนั้นมีพลังทางคุณธรรมที่จะถ่วงดุลกับแนวคิดสายเสรีนิยมแบบปัจเจกชนนิยม ที่มุ่งเน้นเฉพาะผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น ถึงแม้แนวคิดแบบชุมชนนิยม (Communitarianism) ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดสังคมนิยม แนวคิดอนาธิปไตย และแนวคิดอนุรักษนิยม

แต่ทั้ง 3 แนวคิดนี้มีจุดยืนคือ การให้ชุมชนเกิดความร่วมมือ พัฒนาตนเองให้เข้มแข็งบนฐานวัฒนธรรม มุ่งสู่ชุมชนจัดการตนเอง โดยเชื่อว่าการพัฒนาประเทศชาติที่เข้มแข็งย่อมมาจากชุมชนที่เข้มแข็ง และยังมีมองว่าการอ้างถึงสิทธิของแต่ละปัจเจกชนแต่ละบุคคลมากเกินไป การแข่งขันเพื่อประโยชน์ส่วนตัว หรือผลประโยชน์เฉพาะตนเอง จะก่อให้เกิดปัญหาความแตกแยก แนวคิดชุมชนนิยมในแง่ของหลักการนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดของการยอมรับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และการคงอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อการสร้างศีลธรรม หรือความเป็นพลเมืองที่ดี รู้จักเคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น การรู้จักดูแลปกครองตนเองและการดูแลผู้อื่นบนพื้นฐานของส่วนรวม ที่ต้องการให้การรวมกลุ่มเป็นหมู่คณะและใช้พลังในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ระบบความเชื่อซึ่งให้ความสำคัญกับชุมชน (Community) หรือค่านิยมของสังคม (Social Values) มากกว่าปัจเจกชน หรือค่านิยมส่วนตัวของคน (วิทยาการ เชียงกุล, 2550) แนวคิดชุมชนนิยมเสนอว่า ความหมายในชีวิตของแต่ละคนและเสรีภาพของปัจเจกชนที่เข้มแข็งและมีชีวิตชีวาขึ้นอยู่กับการมีสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น ๆ ในชุมชน ดังนั้น นโยบายของรัฐบาลและการตัดสินใจเลือกของปัจเจกชน จึงควรตอบสนองกับค่านิยมของสังคม แนวคิดชุมชนนิยมอยู่ตรงกันข้ามกับปัจเจกชนนิยม (Individualism) หรือเสรีชนนิยม (Libertarianism)

กล่าวโดยสรุป สาธารณนิยมที่เน้นบทบาทของพลเมืองได้รับแรงสนับสนุนจากแนวคิดชุมชนนิยม (Communitarian Movement) เนื่องจากแนวคิดชุมชนนิยมมี

ความสำคัญเป็นอีกรากฐานหนึ่งที่ได้ช่วยเสริมแนวคิดประชาสังคมให้มีความสมบูรณ์และมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

สาธารณรัฐนิยมสู่สากลพลเมือง

เมื่อพลเมืองที่มีความรักในชาติ หรือมาตุภูมิของตนเอง ชาตินิยม (Nationalism) เป็นเรื่องความเต็มใจที่จะตายเพื่อประเทศชาติของตนเองอันเป็นเรื่องสากลทั่วไป ความเป็นพลเมืองในรูปแบบใหม่เป็นการคิดค้นขึ้นของชาวยุโรปที่มีลักษณะแตกต่างออกไป เกิดขึ้นมานับตั้งแต่ยุคสมัยของกรุงเอเธนส์และกรุงโรมอันรุ่งโรจน์ (Peter F. Drucker, 1993) การเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ถึงแม้สาธารณรัฐนิยมมักถูกนำมาใช้เป็นจุดตั้งต้นทางทฤษฎีในการวิพากษ์ข้อจำกัดของเสรีนิยมประชาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์ทางการเมือง และได้รับความนิยมน้อยกว่าเสรีนิยม เนื่องจากชัยชนะของเสรีนิยมประชาธิปไตยและการเมืองตัวแบบในระบบรัฐสภา

แต่ความน่าสนในของความคิดแบบสาธารณรัฐนิยมอยู่ที่ว่า การมุ่งเน้นที่ว่า “พลเมือง” หรือกลุ่มพลเมืองต้องเน้นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ต้องเอาประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่มเป็นรองประโยชน์ส่วนรวม แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่ให้มีส่วนตัว หรือเฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่ม แนวคิดแบบสาธารณรัฐนิยมสู่ความเป็นสากลพลเมืองจะได้รับความนิยมน้อยกว่าความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมก็ตาม ส่วนสำคัญที่ทำให้ประเด็นศึกษาแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยมก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาทางการเมือง ตลอดจนเป็นการคานกันหรือถ่วงดุลรูปแบบแนวคิดต่าง ๆ เพื่อที่จะเอื้ออำนวยต่อการปกครองประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพได้ และเพื่อไม่ให้เกิดการนำไปสู่การเสื่อมถอยจนทำให้เกิดความรู้สึกคลั่งชาติของพลเมืองเกิดขึ้นได้ (Chauvinism) ตลอดจนเกิดความเหนียวหนำยทางการเมือง สาธารณรัฐนิยมยังส่งผลทางการเมืองที่ว่าการเมืองไม่ใช่มีแต่เฉพาะเรื่องการต่อสู้แย่งชิง และการแบ่งปันอำนาจและผลประโยชน์เท่านั้น

ความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐ	แนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม
<ul style="list-style-type: none"> - เน้นคุณธรรมเพื่อส่วนรวม - การมีจิตใจที่เสียสละเพื่อส่วนรวม เน้นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม 	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นสถานะทางกฎหมาย (legal status) - ไม่เรียกร้องคุณสมบัติทางคุณธรรมจากพลเมืองมากไปกว่าความเคารพต่อกฎหมาย - ให้ความสนใจในด้านสิทธิของปัจเจกที่มีเสรีภาพและความเท่าเทียมอย่างไม่จำกัดภายใต้กฎหมาย
<ul style="list-style-type: none"> -อุดมการณ์ -การสร้างคุณธรรม -การมีคุณค่าเพื่อผู้อื่น 	<ul style="list-style-type: none"> - การได้รับคุ้มครองสิทธิโดยรัฐ - มีสิทธิเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน - เคารพต่อความคิดที่แตกต่างกัน (Tolerance) - เคารพสิทธิ (Respect for rights)
<ul style="list-style-type: none"> - จุดตั้งต้นทางทฤษฎีในการวิพากษ์ข้อจำกัดของเสรีนิยมประชาธิปไตย 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้รับการยอมรับเนื่องจากชัยชนะของเสรีนิยมประชาธิปไตยและการเมืองตัวแบบในระบบรัฐสภา
การสร้างพลเมืองให้มีความเป็นพลเมืองในวิถีระบอบประชาธิปไตย	
Freedom เสรีภาพ Rights สิทธิ Duties หน้าที่ <ul style="list-style-type: none"> - เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ - เคารพสิทธิ เสรีภาพ และกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม - รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ 	

ภาพที่ 1 กรอบแนวทางการศึกษาความเป็นพลเมือง

จากภาพที่ 1 จะทราบได้ว่า ความเป็นพลเมืองในวิถีประชาธิปไตยหรือความเป็นพลเมืองแบบสากล มุ่งเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับ เสรีภาพ สิทธิ และหน้าที่ ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยมกับแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม รวมถึงแนวคิดอื่น ๆ เช่นเดียวกัน แนวคิดสาธารณรัฐนิยม มุ่งเน้นในเรื่องของคุณธรรม ความเสียสละ การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การสร้างคุณธรรม การให้คุณค่าต่อผู้อื่นในสังคม แม้ว่าจะไม่ได้รับความนิยมเท่ากับแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมที่มุ่งเน้นสถานะทางกฎหมาย ให้ความสนใจในด้านของสิทธิปัจเจกที่มีเสรีภาพและความเท่าเทียมภายใต้กฎหมาย การให้ความคุ้มครองสิทธิโดยรัฐ เคารพความแตกต่าง เคารพสิทธิ เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าแนวคิดสาธารณรัฐนิยมจะมีข้อดีที่เป็นจุดตั้งต้นของทฤษฎีแต่ก็ยังไม่ได้รับความนิยมน้อยกว่าแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม เนื่องจากการได้รับการยอมรับจากชัยชนะของเสรีนิยมประชาธิปไตยและการเมืองตัวแบบในระบบรัฐสภา

สรุป

ความเป็นพลเมืองและความเป็นพลเมืองโลกไม่สามารถแยกออกจากกัน แนวคิดการศึกษาความเป็นพลเมืองในรูปแบบและทฤษฎีต่าง ๆ กลับเสริมซึ่งกันและกัน ในบทความนี้ได้นำเสนอข้อถกเถียงให้เห็นว่า แนวสาธารณรัฐนิยมที่มักถูกหยิบมาใช้เป็นจุดตั้งต้นทางทฤษฎีในการวิพากษ์ข้อจำกัดของเสรีนิยมประชาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์ทางการเมือง และได้รับความนิยมน้อยกว่าเสรีนิยม เนื่องจากชัยชนะของเสรีนิยมประชาธิปไตยและการเมืองตัวแบบในระบบรัฐสภา สถานะของความเป็นพลเมืองในหลาย ๆ แนวคิดอาจเหมาะสมกับพลเมืองในสังคมหนึ่ง หรือในบริบทของสังคมนั้น ๆ ที่แตกต่างกันอาจกำหนดลักษณะของพลเมืองที่สังคมต้องการต่างกัน การทุ่มเทไปที่การสร้างความเป็นพลเมืองเพื่อให้ผู้คนรู้จักหน้าที่ของตนเองและการปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่วนรวม ของการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยก็คือ การมีส่วนร่วม แต่ก็มีใช่เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อหวังผลประโยชน์ แต่เพียงอย่างเดียว การมีส่วนร่วมของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความรู้ ในการวิพากษ์วิจารณ์ และประการสำคัญคือ อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจและยอมรับในเรื่องของสิทธิ และหน้าที่ความรับผิดชอบของความเป็นพลเมืองนั้นด้วย ประเด็นที่ท้าทายสำหรับความเป็นสากลพลเมือง คือการสร้างความเป็นพลเมืองว่าจะมีแนวทางหรือวิธีการอย่างไรในการสร้างความเป็นพลเมืองให้มีพฤติกรรม ที่มีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมและผูกพันในกระบวนการทางการเมือง และทำให้เกิดการเสริมพลังพลเมือง (Citizen Empowerment) เพื่อสร้างพื้นที่ให้โอกาสทุกคนได้เข้ามามีพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ในระบอบประชาธิปไตยที่พลเมืองเป็นเจ้าของ ที่มีจิตวิญญาณความเป็นประชาธิปไตยที่กว้างและลึกซึ้งซึ่งมากกว่าการมีส่วนร่วมในกระบวนการเลือกตั้ง

เอกสารอ้างอิง

- ณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร. (2554). *รัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พลอยใจ ปิ่นตบแต่ง. (2566). *รัฐธรรมนูญนิยมและความเป็นพลเมืองไทยในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาสาธารณรัฐนิยมสมัยใหม่สากล (ค.ศ. 1885–1932)*. *วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 53(2), 236-59.
- วิทยากร เชียงกุล. (2550). *อธิบายศัพท์สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สายธาร.

- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2558). *ความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สุเทพ คำเมฆ และ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2565). การศึกษาความเป็นพลเมืองผ่านมุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 28(1), 78-92.
- Ahmad, F. et al. (2012). Social citizenship: Rights, participation, and responsibilities of young people. *Asian Social Science*, 8(5), 132.
- Almond, G. A. & Verba, S, eds. (1980). *The civic Culture Revisited*. London: SAGE.
- Cornwall, A. & Coelho, V. S. (2006). *Space for Change? Representation, Inclusion and Voice in New Democratic Arenas*. London: Zed books.
- Delanty, G. (2002). Two conceptions of cultural citizenship: A review of recent literature on culture and citizenship. *The global review of ethnopolitics*, 1(3), 60-66.
- Dewey, J. (1975). *Moral Principles in Education*. London: Fever and Simons.
- Drucker, F. P. (1993). *Post-Capitalist Society*. Oxford: Butterworth-Heinmann.
- Faulks, K. (2000). *Citizenship*. New York: Routledge.
- Gunew, S. (2004). *Haunted nations: The colonial dimensions of multiculturalism*. London & New York: Routledge.
- Heywood, A. (2007). *Politics*. (Third Edition). New York: PALGRAVE MACMILLAN.
- Marshall, T.H. (1950). *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Procacci, G. (2004). *Governmentality and Citizenship*. In Kate Nash and Alan Scott (Eds.), *The Blackwell companion to political sociology*, State University of Milan (Italy), (pp.342-351). Milan: Blackwell Publishing Ltd.
- Turner, B. S. (1990). Outline of a Theory of Citizenship. *Sociology*, 24(2), 189-217.
- UNESCO. (2024). *Global citizenship and peace education*. Retrieved February 5, 2024, from <https://www.unesco.org/en/global-citizenship-peace-education>.

Wieling, H. J. (1974). AN Sherwin-White, The Roman Citizenship, 2. Aufl.
Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische
Abteilung, 91(1), 414-418.